

ČASOPIS ZA POVIJEST OTIUM, 3/1–2, Zagreb 1995. i *Medium aevum quotidianum*, 35, Krems 1996., 132 str.

Premda su se već i u prijašnjim brojevima javljali prilozi na stranim jezicima, časopis *Otium* tek je u ovom broju, prvi put nastalom u suradnji s austrijskim časopisom za povijest svakodnevnice i materijalne kulture srednjeg vijeka, *Medium Aevum Quotidianum*, potvrdio svoj status međunarodnog časopisa. Naime, u njemu su na engleskom i njemačkom jeziku sadržani radovi hrvatskih (Z. Janeković-Römer), njemačkih (E. Chvojka), austrijskih (M. Mitterauer, E. Vavra i B. Pohl-Resl), slovenskih (D. Kos i D. Mlacović) te mađarskih (K. G. Szende) povjesničara i povjesničarki, što nedvojbeno govori o visokom stupnju znanstvene suradnje i povezivanja ovih srednjoeuropskih prostora.

Središnja je tema broja posvećena obitelji i svakodnevnici, s posebnim osvrtom na odnos obitelji i smrti u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Autori su taj odnos analizirali na razini »privatnih« i »javnih« sfera života, koje se međusobno stalno isprepleću, i u svojim radovima pokazali raznoliku mogućnost istraživanja oporuka i drugih izvornih materijala.

Prvi rad pripada Dušanu Kosu iz Slovenske akademije znanosti i umjetnosti u Ljubljani i nosi naslov *William's last temptation (Vilhelmovo posljednje iskušenje)*, a obrađuje pitanja vezana uz sjećanja na pokojnike u slovenskim zemljama u srednjem vijeku. Na početku tog iscrpnog rada (str.1.–22.) autor iznosi legendu o smrti kranjskog viteza Vilhelma I. od Svibna god. 1293. S obzirom na nedostatak drugih podataka o posmrtnoj sudbini trupla spomenutog viteza, autor na temelju kronika i testamenata, u rasponu od XIII. do XVI. st., pokušava rekonstruirati mogući zadnji put poginulog viteza. U svom radu dalje opisuje plemićke pogrebe, tj. način pokapanja, i grobove plemića (najčešće u izabranim crkvama i samostanima), koji su bili uvjetovani socijalnim i ekonomskim mogućnostima pokojnika i rodbine. Nakon toga prikazuje na temelju testamenata unutrašnja obiteljska pitanja, vezana uz smrt njenog pojedinog člana te darivanje Crkve i crkvenih ustanova, izabranih za posljednje počivalište najčešće zbog blizine. Pritom se ne dotiče samo plemićkog, nego i bogatog građanskog sloja. Darivanje se odnosilo na legate, koji nisu bili precizirani u smislu dužnosti onoga kome su bili namijenjeni, aniversarije i vječno svjetlo. Na kraju autor prikazuje vjerojatni tijek događaja nakon Vilhelmove smrti, koji su bili vezani uz njegov pogreb i sjećanje.

Drugi rad (str. 25.–34.) pod naslovom »*Pro anima mea et predecessorum meorum. « Death and the family in fifteenth-century Dubrovnik (« Za dušu svoju i svojih predaka. « Smrt i obitelj u Dubrovniku u XV. st.)*» pripada mr. Zdenki Janeković-Römer s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U radu autorica prikazuje na temelju analize dubrovačkih testamenata, ali i književnih tekstova, različite odnose obitelji prema smrti nekog od njenih članova, koji su bili uvjetovani društvenim i osobnim čimbenicima. Društveni čimbenici odražavali su svoj svjetovni karakter naročito u svečanostima pogrebnih povorki i obiteljskim grobnicama te drugim faktorima, koji su na socijalnoj razini izražavali razlike u staležima. Viši su društveni slojevi (vlastela i bogati pučani) mogli tako iskazati status svoje obitelji i roda, za razliku od nižih društvenih slojeva (siromašni pučani), koji su pred smrću bili zaokupljeni više vjerskim osjećajima, tj. sudbinom svoje duše na onom svijetu i obitelji na ovom. Osobni su osjećaji onih koji su napuštali ovozemaljski svijet bili uvjetovani ne samo osobnim kriterijima, nego i općenitom prirodom pojedinih odnosa među bližim i daljnjim rođacima (supružnici, očevi, majke, braća, sestre, daljnji rođaci). Autorica na kraju zaključuje da su, bez obzira na pripremu za »dobru smrt« i vjerske osjećaje, ipak u to doba u susretu sa smrću bili temeljni svjetovni motivi, odnosno zaokupljenost živim ljudima i ovim svijetom, što je jasan dokaz utjecaja humanističke filozofije toga doba.

Dr. Erhard Chvojka sa sveučilišta u Saarbrückenu autor je rada (str. 33.–32.) pod naslovom »Nu ist sie junk, so ist er alt.« (»I tako, ona je mlada, a on je star.« O socijalnom i kulturnom značenju motiva »nejednakog para« od 15. do 17. st.). U radu autor polazi od pojave motiva »nejednakog para,« tj. braka među partnerima znatno različite životne dobi, u likovnoj umjetnosti i književnim tekstovima kasnog srednjeg i ranog novog vijeka. Nakon toga autor rekonstruira pozadinu samog motiva, koji je po njegovom mišljenju uvjetovan demografskim te socijalnim i materijalnim čimbenicima. Starije osobe pokušavale su tako zadržati dotadašnji društveni položaj i životni standard, dok su si mlade na taj način osiguravale viši društveni položaj i materijalnu sigurnost. Na kraju autor iznosi zaključak da je kritika vjenčavanja starijih osoba dokaz o njihovoj slabo razvijenoj moći u srednjo- i zapadnoeuropskim društvima.

Dr. Michael Mitterauer s Bečkog sveučilišta bavi se problemom leviratskog braka (braka udovice sa šurjakom) u radu (str. 53.–70.) *Die Witwe des Bruders. Leviratssehe und Familienverfassung* (Bratova udovica. Leviratski brak i obiteljska struktura). Služeći se pristupom antropološke historije, autor polazi od analize pojave i značenja leviratskog braka kod Židova, kod kojih je bio dopušten, i Kršćanske crkve, koja ga je odlučno odbijala. On je bio indikator za postojanje patrilinearno složene strukture, tj. za svijest o podrijetlu po muškoj liniji, i kulta predaka, što je stajalo u suprotnosti s kršćanskim poimanjem obitelji. Ono je odobravalo jedino monogamni brak, po kojem osobni spas nije ovisio o podrijetlu. Naposljetku autor navodi postojanje elemenata obaveznog levirata na zapadnom dijelu balkanskog poluotoka i u Ugarskoj, koji su se sve do 20. st. zadržali usprkos kristijanizaciji tih krajeva.

Elizabeth Vavra s Instituta za srednjovjekovnu materijalnu kulturu u Kremsu obrađuje u radu (str. 71.–84.) »...wann er nit Got were, auch so hoch doben im Himmel seße, weltt ich sein Feindt werden...«. *Reflexionen auf Todesfälle in autobiographischen Quellen* (»...kada ne bi bio Bog i sjedio tako visoko na nebu, postao bih njegovim neprijateljem...« *Razmišljanja o smrtnim slučajevima u autobiografskim izvorima*) odnos članova obitelji prema smrti u autobiografskim zapisima srednjeg i ranog novog vijeka. Uzimajući kao izvore prvenstveno obiteljske kronike, autobiografije i dnevnike, autorica analizira spomene o smrti supružnika (najčešće supruge), malodobne djece i roditelja. Budući da je smrt djece u srednjem vijeku bila svakodnevna stvar, njoj se ne pridaje toliko pažnje kao smrti ostalih spomenutih članova obitelji. Na temelju analize autorica konačno utvrđuje dva obrasca ponašanja: ako se umirući ponaša u skladu s predodžbama o »dobroj smrti«, okolina ostaje suzdržana, no, ako umirući odstupa od zadanih pravila, onda i autor zapisa otvoreno izražava svoje osjećaje.

Dušan Mlacović s Filozofskog fakulteta u Ljubljani autor je rada (str. 85.–106.) *The world of Dominichiellus Meçigne. The testators, the commune and family on the island of Rab in the 2nd half of the 14th century* (Svijet Dominichiella Meçigne. Rapski testatori, komuna i obitelj u drugoj polovici 14. stoljeća). U njemu na temelju analize 42 sačuvana rapska testamenta iz druge polovice 14. st. rekonstruira obiteljske strukture i prilike te odnos prema smrti pojedinih slojeva komunalnog društva. Autor se bavi i nasljednim pravom, sadržanim u rapskom statutu te i tako objašnjava odnose i prava članova obitelji. Razlike među testatorima vidljive su i na društveno-ekonomskoj razini: niži slojevi birali su za izvršitelje svojih oporuka supružnike i ugledne ljude, a viši svoju djecu. Autor zaključuje da su te odluke manifestacija dvaju osnovnih principa strukturiranosti pokojnikovih obitelji: pripadnici nižih slojeva smatrali su svojom obitelji samo svoje supružnike, dok su patriciji, koji su imali mnogo djece i osjećali jaku vezanost s njima, cijelu svoju obitelj integrirali na razini imovine i time osigurali njeno jedinstvo.

Katalin G. Szende iz muzeja u Sopronu u Mađarskoj analizira u radu (str. 107.–124.) *Families in testaments. Some aspects of demography and inheritance customs in a late medieval Hungarian town* (Obitelji u oporukama. Neki aspekti demografije i običaja nasljeđivanja u jednom kasnosrednjovjekovnom ugarskom gradu) na temelju više od 430 oporuka iz arhiva grada Požuna (Bratislave) strukturu gradskih obitelji u XV. st. te donosi zaključke o obiteljima u kasnosrednjovjekovnim ugarskim gradovima. Autorica

najviše usmjerava pozornost na informacije o demografiji sadržanoj u toj vrsti grade i pritom analizira podatke o članovima obitelji. Ovdje se najviše spominju supružnici, kojima je u većini slučajeva ostajala cijela imovina na raspolaganju, zatim živi roditelji i rođaci, i tek na kraju djeca. Veći broj djece bio je, naime, rezultat opetovanog sklapanja braka. Uspoređujući podatke s drugima iz Ugarske i Europe, autorica nalazi veliku razliku između gradskih i ruralnih područja, gdje je broj djece u obiteljima bio puno veći. Sustav običaja nasljeđivanja također se razlikovao kod građana i plemića, što autorica i naglašava. Na kraju ističe postojanje sličnog izvornog materijala u arhivima širom Europe i poziva na usporedna proučavanja demografije i strukture domaćinstava na regionalnoj i nadregionalnoj osnovi.

Brigitte Pohl-Resl s Bečkog sveučilišta autorica je rada (str. 125.–132.) *Family, memory and charity in late medieval Vienna (Obitelj, memorija i dobrotvornost u kasnosrednjovjekovnom Beču)*. U njemu na temelju oporuka građana, koje sadrže donacije, i registarskih knjiga bečkog Gradanskog hospitala (*Bürgerspital*), autorica iznosi na vidjelo pozadinu ekonomskih transakcija koje su obavljali upravitelji hospitala s novčanim donacijama građana koji su si htjeli osigurati sjećanje. No, usprkos tome, u XIV. i XV. st. u Beču nije postojala nijedna druga ustanova koja bi s toliko uspjeha zadovoljavala građanske potrebe za vječnom uspomenom.

Treba reći da su sažeci priloga napisani na hrvatskom jeziku, a sam časopis predstavljen je i u Budimpešti, na *Central European University* i u Zagrebu, u Klubu sveučilišnih nastavnika.

Bez obzira na možda jedini nedostatak ovog broja časopisa *Ottum*, a to su mnogobrojne tiskarske greške, pogotovo u hrvatskim sažecima, treba reći da su ovakve koncepcije časopisa uvijek dobrodošle.

Teodora Shek-Brnardić

SPOMENICA LJUBE BOBANA, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, rujna 1996., 407 str.

Spomenica Ljube Bobana nastala je kao izraz odavanja priznanja tom vrsnom povjesničaru, i obilježavanja njegovog doprinosa i uloge u hrvatskoj historiografiji od 60-ih godina do njegove iznenadne smrti u rujnu 1994. godine. Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu izdao je *Spomenicu* i kao znak zahvalnosti jednom od svojih utemeljitelja.

Spomenica koncepcijom odgovara zborniku, jer pored osnovnih biografskih i bibliografskih podataka donosi tematski raznovrsne izvorne znanstvene radove. To su radovi Bobanovih kolega, suradnika i učenika koji su željeli obilježiti uspomenu na njega.

U uvodnom dijelu Mira Kolar-Dimitrijević i Marijan Matić osvrću se na život i djelo Lj. Bobana, njegov razvojni put do znanstvenika, predavača i akademika. Istaknuli su njegovo djelovanje u sklopu hrvatskih povijesnih institucija i udruženja, naveli su njegova najvažnija područja istraživanja i djela koja ostaju nezaobilazna literatura za svakog tko se bavi problematikom 20. st. Hodimir Širotković osvrće se na posljednju knjigu Lj. Bobana: *Dr. Tomo Jančiković – HSS između zapadnih saveznika i jugoslavenskih komunista* (Zagreb 1996.). Zbog iznenadne smrti, autor nije dovršio rukopis pa je